

ЕЛЕНА ИВАНОВА АНДРЕЕВА

**СЪДЕБЕН КОНТРОЛ
ВЪРХУ ДЕЙСТВИЯТА ПО РАЗСЛЕДВАНЕТО**

АВТОРЕФЕРАТ

СОФИЯ

2024

Публичната защита на труда ще се състои в Университета за национално и световно стопанство на 10.12.2024 г.

Материалите по процедурата са на разположение на интересуващите се в кабинет 1102.

**СЪДЕБЕН КОНТРОЛ
ВЪРХУ ДЕЙСТВИЯТА ПО РАЗСЛЕДВАНЕТО**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 3.6 „Право“
научна специалност „Наказателно процесуално право“

ДОКТОРАНТ:

ЕЛЕНА ИВАНОВА АНДРЕЕВА

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

ПРОФ. Д. Н. МАРГАРИТА ИВАНОВА ЧИНОВА

СОФИЯ

2024

Дисертантът е асистент в катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Университета за национално и световно стопанство – гр. София.

Дисертационният труд се състои от увод, изложение, построено в пет глави и заключение. Той е в обем от 329 страници, включително съдържание и списък на ползваната литература. Съдържа 371 бележки под линия. Използваната литература включва 128 източника.

Разработката е съобразена с нормативната уредба, актуална към 30.07.2024г.

I. СЪДЪРЖАНИЕ

I. СЪДЪРЖАНИЕ.....	5
II. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	7
Обект на изследването	7
Значимост и актуалност на темата на изследването	7
Цели и задачи на изследването	8
Методология на изследването	9
Практическо значение на дисертационния труд.....	10
Обем и структура на дисертационния труд.....	10
Списък на използваната литература и съдебна практика	11
III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	12
Въведение	12
Глава първа. Основни права на гражданите. Ограничаване на основните права.	12
§1. Основни права.	12
§2. Способите за доказване като форма на ограничаване на права	13
§3. Характеристика на правомощията на съда върху действията по разследването.	16
Глава втора. Компетентни органи. Актове на компетентните органи.....	17
§1. Компетентни органи.....	18
§2. Актове на компетентните органи.....	20
§3. Последници на постановения акт, с който се дава съдебна санкция	22
Глава трета: Предварителен съдебен контрол	23
§1. Общи положения	23
§2. Последващ съдебен контрол върху принудителните действия по разследването.....	24
§3.Предварителен съдебен контрол върху тайните действия по разследването	26
Глава четвърта: Последващ съдебен контрол	26
§1. Общи положения	26
§2. Последващ съдебен контрол върху принудителните действия по разследването.....	27
§3.Последващ съдебен контрол върху тайните способности за доказване	28
Глава пета: Текущ съдебен контрол.....	28
§1. Общи положения	28
§2. Текущ съдебен контрол върху разпита в досъдебното производство	29
Заклучение	29

IV. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	30
Научни приноси	30
Научно-приложни приноси.....	33
V. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ.....	35

II. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Обект на изследването

Обект на изследване са правомощията на съда върху действията по разследването в първата процесуална фаза на наказателния процес.

Предметът на изследване включва дефиниране на основанията и условията за осъществяване на съдебната санкция, неправораздавателния ѝ характер и нейния обем. Способите за доказване са разкрити като форма на ограничаване на правата на гражданите. Затова съдебният контрол върху действията по разследването се приема за проявление на правото на гражданите на достъп до съд, но и като една от гаранциите за законосъобразност на действията на държавните органи.

Последователно се разглеждат сферите на проявление на съдебния контрол в хода на досъдебното производство чрез условното му класифициране като предварителен, текущ и последващ. Обсъждат се спецификите на дейността на прокурора и съда във всяко действие по разследването, за осъществяването на което се изисква санкцията на съда.

Значимост и актуалност на темата на изследването

Всеки аспект на проявление на процесуалната дейност на съда като главен субект на процеса представлява значителен научен интерес. За разлика от правораздавателната дейност в същинската съдебна фаза на процеса, в досъдебната съдът упражнява строго определен набор от правомощията, имащи контролен характер. Макар в последните десетилетия законодателят все повече да разширява кръга от действия на прокурора, върху които се простира съдебният контрол, господстващото

положение на прокурора в досъдебната фаза се запазва. Той е *dominus litis* що се касае до обвинението. Този постулат чертае демаркационната линия между действията на прокурора, подлежащи на съдебен контрол, и изключените от такъв. Недостъпни за съда остават правомощията, които са пряко проявление на обвинителната функция.

Обхватът на изложението на разработката цели да попълни липсата на научен труд, посветен на цялостното изследване на актуалната уредба на въпроса. Наличието на отделни фрагментарни постановки, от една страна, определя голямата теоретична база, на която работата се основава. От друга страна обаче именно тяхната парциалност и известни противоречия, а също и неактуалност по отношение на определени институти, предопределят нуждата от труд, фокусиран изцяло върху проблема за правомощията на съда върху действията по разследването в досъдебното производство през призмата на цялостен и систематичен анализ.

Цели и задачи на изследването

Основна цел на дисертационния труд е подробен анализ на контролните правомощия на съда върху осъществяваните в досъдебната фаза на наказателния процес действия по разследването. След изясняване на общите теоретични и практически постановки по въпроса, като необходимо се отчита – на базата на сравнителен анализ – изследването да изведе основните разлики между дейността на съда в тази фаза на процеса и в съдебната.

За постигане на посочената цел се поставят следните основни задачи:

- да се дефинира понятието за съдебен контрол в досъдебното производство;

- да се обсъдят способите за доказване през призмата на битието им на форма на ограничаване на правата на гражданите.

- да се очертае съдебният контрол като проявление на правото на достъп на гражданите до съд, но и като една от гаранциите за законосъобразност на действията на държавните органи.

- да се изследват основанията и условията за осъществяване на съдебния контрол;

- да се изясни неправораздавателният му характер;

- да се разгледат последователно сферите на проявление на съдебния контрол чрез условното му класифициране като предварителен, текущ и последващ.

- да се обсъдят спецификите на дейността на прокурора и съда във всяко действие по разследването, за осъществяването на което се изисква санкцията на съда.

Методология на изследването

За постигане на научната цел и задачите, които си поставя дисертационното изследване, съчетано се използват няколко метода: системно-структурен, логически, нормативен, функционален и систематичен анализ, езиково тълкуване. На тази методологическа база са открити процесуалната природа на института на съдебния контрол на досъдебното производство, същността и съдържанието на законодателните концепции относно проявлението му върху действията по разследването, съотношението между отделните разпоредби, регламентиращи правомощия на съда и органите на досъдебното производство в тази дейност. Използвани са и частните методи на формалната логика като анализ, синтез и сравнение, въз основа на които се построяват тезите относно разликата в правомощията на съда в двете

фази на процеса, и относно облика и характеристиката на различните действия по разследването.

Практическо значение на дисертационния труд

Поставената задача за разработване на научен труд, посветен на цялостното изследване на актуалната уредба на въпроса за съдебния контрол върху действията по разследването обогатява правната литература.

Същевременно разискваните теоретични въпроси се поставят и в контекста на актуалната прокурорско-следствената и съдебна практика, от синтеза на която се извличат ценни изводи. От друга страна разработката си поставя за цел и да формулира ефективни препоръки за подобряване на практическата дейност.

В отделни аспекти на наказателнопроцесуалната уредба на института се правят критични бележки и се предлага по-съвършена регламентация или доразвиване на материята в определена насока, която – според автора – би утвърдила защитата на правата на гражданите и законосъобразността на разследването.

Обем и структура на дисертационния труд

Общият обем на разработката е от 329 страници. Техническо оформление на труда е изпълнение съгласно БДС 6.04.1:1985.

Изискванията при машинописно оформяне на общоадминистративните документи са спазени, като техническото оформяне на документа с текстообработваща програма във формат на документа .word изглежда по следния начин:

- стандартен лист хартия с формат А4 (210x297 мм),

- с междуредие - 1.5, шрифт - TimesNewRoman,
- размер на шрифта - 14 pt,
- разредка – 1,5,
- подравняване - Justified;
- с полета горе, долу и ляво – 2 см, и дясно – 3,5 см;
- със съдържание на всяка страница средно 1800 знака – 30 реда x 60 знака на ред (включително интервалите);
- с номериране на всяка страница (без заглавната);
- с отстояние от полето с размер от 1.25 cm при започване на нов ред;

Списък на използваната литература и съдебна практика

Библиографското цитиране е съобразено с изискванията, залегнали в стандарт БДС 17377-96. За подготовката на труда са използвани общо 128 литературни източника на български и чужд език, сред които:

- 56 учебни курса,
- 11 монографии и студии,
- 56 статии,
- 5 речника.

В отделни показалци са изведени списъци на използваната съдебна практика.

Позоваването на съдебните актове е направено, съгласно утвърдената практика за цитиране. За подготовката на труда са използвани общо 177 акта на национални и наднационални юрисдикции.

- 13 акта на Конституционния съд на РБ,
- 79 акта на Върховния касационен и Върховния административен съд на РБ,
- 13 решения на Съда на Европейския съюз,
- 72 решения на Европейския съд по правата на човека.

Структурно разработката се състои от въведение, изложение (построено в пет самостоятелни глави със свои собствени структурно обособени части), и заключение.

III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведение

В уводната част се дефинира ясно съдържанието, влагано в темата - обект на изследване. С оглед систематичното място и функцията си във всеки текст, въведението посочва пунктовете, разгледани последователно в изложението, и залага общата цел на изследването.

Дисертационният труд има за цел да представи цялостен систематичен преглед на контролните правомощия на съда в предвидените от закона случаи по отношение на провежданите в досъдебното производство действия по разследването. Залагат се тематичните предели на разработката. Посочват се аксиоматичните за юридическата наука тези, върху които труда се базира.

Уводът подчертава, че анализът може да бъде пълен единствено, ако теоретичните постановки се погледнат от ъгъла на практиката – както националната съдебна и прокурорско-следствена, така и юриспруденцията на наднационалните съдилища в лицето на Европейския съд по правата на човека и Съдът на Европейския съюз.

Глава първа. Основни права на гражданите. Ограничаване на основните права.

§1. Основни права.

Припомнят се възловите постулати за очертаване характеристиката на основните права и свободи – тяхната неприкосновеност, гарантираност и неотменимост. Изводът, че

ограничаването на основните права е допустимо, е основан на изричните разпоредби на Конституцията и аргументиран от богатата научна литература и тълкувателна практика. Задава се ключовият въпрос за основанията, предпоставките, средствата за налагането на ограниченията и мярата, до която това е допустимо. Проблемът се поставя в контекста на темата на разработката – действията по разследването и интервенирането в правната сфера на гражданите при тяхното осъществяване.

§2. Способите за доказване като форма на ограничаване на права

Защитава се тезата, че способите за доказване не могат да се осъществят без навлизане в правната сфера на гражданите. В една или друга степен с тях се накърняват прогласени от КРБ и редица международни актове права. Тази иманентна характеристика превръща всички способности за доказване в ограничителни мерки.

Извеждат се класификационни критерии за деление на способите за доказване. На базата на осведомеността на носителите на правата, които се ограничават с провеждане на действията по разследването, последните се делят на явни и тайни (1). Критерият за това деление е дали фактът на провеждане на действието остава тайна за лицата, чиито права се засягат към момента на провеждане на действието. Явните способности за доказване се провеждат в присъствие, а в някои случаи и с участие на лицата, чиито права се засягат. Тайните способности се реализират без знанието и участието на лицата, чиито права се засягат.

От изброените в чл. 136 НПК действия по разследването към първите се числят разпитът, експертизата, огледът (включително освидетелстване), претърсването (включително обиск), изземването (включително изземване на доставена кореспонденция), следствия експеримент, разпознаването на лица и предмети. Тайни способности за

доказване са изземването на недоставена кореспонденция¹ и специалните разузнавателни средства (СРС).

Признак, приложим единствено към явните способности за доказване, е възможността да бъдат извършени въпреки несъгласието на лицата, чиито права се засягат (2). Ако действие по разследването може да се предприеме въпреки неизпълнението на процесуално задължение на лицето да съдейства на държавните процесуални органи, това действие се окачествява като принудително.

Обобщава се, че всички действията по разследването са ограничителни мерки. Съобразно заложените критерии (1 и 2) способите за доказване се подразделят на тайни и явни, а част от последните могат да се осъществят и принудително.

Изтъква се, че обект на разглеждане в дисертационният труд е контролната дейност на съда на досъдебното производство върху явните принудителни и тайните способности за доказване – нейните основания, обхват и проявление.

Обосновава се необходимостта пред скоби да се изтъкнат няколко азбучни положения относно държавната принуда като общо понятие и особеностите на проявлението ѝ в наказателния процес. Изследва се естеството на негласните способности за събиране и проверка на информация и употребата им в дейността по доказване (параграф 2, съответно последователно пунктове 1-4).

Провежда се съпоставка между явните принудителни и тайните способности за доказване (параграф 2, пункт 5). Защищава се, че общите белези произтичат от правната им природа – в същината си тези способности са форми на ограничаване на неабсолютните правата.

Бележите, присъщи на двата вида действия по разследването, са:

¹ Когато се извършва при доставчика. Подробно за различните видове кореспонденция и за възможните хипотези за изземване – вж. съответно Глава трета, параграф втори, пункт пети и параграф трети, пункт първи от дисертационния труд.

- подчинеността им на принципа на законоустановеност;
- наличието на властнически елемент при реализацията им;
- необходимостта от надлежен акт на държавния орган за легитимната им реализация;
- преследването на правомерна цел;
- обстоятелството, че ограничението, което налагат, е временно;

Изведени са и съществени различия:

- принудата е възприета като правно средството, чрез което осъществяването на определено действие става възможно без оглед, а понякога и въпреки несъгласието на лицето, чиято правна сфера се засяга. При тайните способности съгласието или несъгласието на лицето е без значение, защото те се извършват без неговото знание.

- явните способности са приложими за ограничаване на всички неабсолютни основни права, докато тайните могат да намерят лимитирано приложение – само по отношение свободата и неприкосновеността на личността, неприкосновеността на жилището и тайната на кореспонденцията.

- целта на приложението на тайните способности е специална: предотвратяване или разкриване на подготвяно или извършено тежко умишлено престъпление от общ характер (чл. 165, ал.1 НПК; чл. 172, ал.2 НПК).

- прилагането на тайни способности всъщност води до това, че лицето, чиито права се накърняват, не може своевременно да се противопостави, с което се засяга съществено правото му на защита, а в някои обсъдени случаи защитата практически не може да се реализира.

- диференциация от гледна точка на възможността за приложение – явните принудителни способности могат да се ползват през цялото време от развитието на наказателното производство, докато част от тайните – само през първата негова процесуална фаза.

§3. Характеристика на правомощията на съда върху действията по разследването.

Поддържа се, че независимо от индивидуалните особености на съдебния контрол преди приключване на разследването във всеки отделен случай (контрола върху почти всички мерки за неотклонение и другите мерки за процесуална принуда и контролът върху част от действията по разследването) – като цяло правомощията на съда в досъдебното производство имат един и същ характер и еднакви особености. Аргумент се черпи от това, че съдебният контрол в досъдебното производство в отделните му аспекти се подчинява на общи принципи. Застъпва се, че особеностите на съдебния контрол върху действията по разследването всъщност са валидни за всички производства пред съда в досъдебната фаза. Но се прави извод още, че особеностите на отделните производства всъщност спомагат за изясняване на характера на съдебния контрол в общ план.

Поставя се проблемът за характеристиката на правомощията на съда върху действията по разследването. Очертават се основанията и условията за реализиране правомощията на съда в досъдебното производство и техния предметен обхват. Защищава се тезата, че съдебният контрол на досъдебното производство е проявление на правото на достъп до съд (параграф 3, пункт 1). Въпросите за характера на правомощията на съда, условията на развитие на производствата и постановяваните актове в досъдебната фаза на процеса се решават при провеждането на съпоставителен анализ с проявлението на тези три елемента в съдебната фаза (параграф 3, пункт 2). Обсъждането на иманентните за правораздавателната дейност на съда белези служи като основание за заключението, че в наказателния процес съдът осъществява такава дейност само в съдебната фаза, докато тази в досъдебната фаза не е правораздавателна.

От тази позиция се извежда, че обхватът на правомощията на съда е ограничен в два аспекта: първо – единствено в определените от закона случаи (ограничение по предмет); и второ – в определените от закона предели (ограничение на правомощията) (параграф 3, пункт 3). В обобщение се изследва значението на съдебния контрол върху действията по разследването като се изтъква, че той е призван да отсъди легитимна ли е намесата или не (параграф 3, пункт 4).

Аргументира се тезата, че актуалната нормативна уредба и съвременната наказателнопроцесуална политика на Република България утвърждават съдебния контрол като елементът, който внася в наказателния процес необходимия баланс между обществения и личния интерес.

Глава втора. Компетентни органи. Актове на компетентните органи.

През призмата на разбирането за наказателния процес като правнорегламентирана дейност, извършвана от държавни органи, граждани и юридически лица, имаща за предмет разглеждането и решаването на наказателни дела и развиваща се по реда и правилата на НПК, Глава втора разглежда какво е съдържанието на наказателнопроцесуалните отношения, кои са участниците в тях и при наличието на какви предпоставки те биха се развили. Застъпва се, че правото на държавния процесуален орган да осъществи определено действие произтича от кумулативното наличие на две условия: компетентността на органа и наличието на конкретни предпоставки за реализация на съответните правомощия, констатирането на което е основание за издаване на съответните процесуални актове и предприемането на съответните процесуални действия. Последователно в два параграфа се разглежда кои са компетентните държавни органи (параграф 1) и какви актове издават те (параграф 2) в рамките на

процедурите по осъществяване на съдебен контрол върху действията по разследването. Особено внимание се отдава и на въпроса за последиците на постановения акт, с който се дава съдебна санкция (параграф 3).

§1. Компетентни органи.

В пункт първи се обсъжда нормативната рамка за това кой е легитимираният да инициира съдебен контрол орган на досъдебното производство. Компетентен за едни действия е „прокурорът” (чл. 158, ал.3 и ал.4 НПК; чл. 161, ал.1 НПК; чл. 165, ал.2 НПК), за други – „наблюдаващият прокурор” (чл. 161, ал.2 НПК; чл. 165, ал. 3 НПК; чл. 173, ал.1 НПК), за трети – непосочен изрично субект (чл. 146, ал.3 НПК, чл.164 НПК, чл. 222 НПК и чл. 223 НПК). Отправя се критика към непоследователността на законодателя не само при уредбата на отделните действия по разследването, но и при отделните хипотези на осъществяване на съдебния контрол по отношение на едни и същи действия (арг. чл. 165, ал.2 и ал. 3 НПК).

На базата на систематичен анализ на разпоредбите на КРБ, ЗСВ и НПК се заключава, че термините „прокурор“ и „наблюдаващ прокурор” са с еднакво значение.

Разсъждава се върху възможността в хипотезите, в които НПК не сочи адресат (чл. 146, ал.3 НПК, чл.164 НПК, чл. 222 НПК и чл. 223 НПК) друг субект, а не прокурорът да бъде легитимиран да сезира съда. Достига се до извод, предпоставен от характеристиката на действието. Аргументира се, че компетентен да поиска провеждане на разпит пред съдия е прокурорът или разследващият орган (чл. 222 и чл. 223 НПК). Обискът като частен случай на претърсване следва неговата уредба и следователно компетентен се явява прокурорът (чл. 164 НПК). По отношение на образците за сравнително изследване (чл. 146, ал.3 НПК) се застъпва становище, различно от възприетото в практиката, единствено прокурорът да сезира съда. Защишава се тезата, че искане

може да отправи и разследващият орган, ако той е назначил експертизата.

По отношение на субекта, компетентен да поиска разрешение за използване на СРС са налице и няколко специфични хипотези, които променят компетентността и искане може да се отправи от прокурор от прокуратура горестояща на тази, към която се числи наблюдаващия прокурор (чл. 174, ал.5 и 6 НПК).

Пункт втори, разглеждащ компетентният да упражни контрол съд, следва същия алгоритъм. В някои случаи НПК си служи с израза „съответният първоинстанционен съд” (чл. 146, ал. 3 НПК), в други – с понятието „съдия от съответния първоинстанционен съд”(чл. 158, ал. 3 НПК, чл. 161, ал. 2 НПК, чл. 164, ал. 1 НПК, чл. 165, ал. 2 НПК, чл. 222 НПК, чл. 223 НПК), в трети – „съдия от съответният съд” (чл. 165, ал. 3 НПК), а също така и „съдията“ (чл. 161, ал.2 НПК). Отправя се бележка към несъгласуваността и се поставя въпросът в изразите „съответния първоинстанционен съд” и „съдия от съответния първоинстанционен съд,, един и същи орган ли се има предвид? Проблемът се поставя на обсъждане от два различни ъгъла: от гледна точка на подсъдността и от гледна точка на състава на съда. Застъпва се, че посочените по-горе изрази се използват взаимозаменяемо и, че „съответният първоинстанционен съд” в досъдебното производство е този по общите правила за определяне на подсъдност по Раздел II „Подсъдност”, Глава втора „Съд” на НПК. От гледна точка на състава на съда на базата на анализ на издаваните актове и на общите правила на НПК се аргументира, че съставът на съда е едноличен.

Обсъдено е забележително достойнство на законодателната уредба, допускаща върху част от действията по разследването да се произнесе не съответния първоинстанционен съд, а „първоинстанционния съд, в района на който се извършва действието”

(158, ал.3 НПК, 161, ал.1 НПК, 164, ал.1 НПК, 165, ал.2 НПК, чл. 222, ал.1 НПК, чл. 223, ал.1 НПК).

Разгледана е специалната хипотеза при СРС, при която легитимиран да даде разрешение за използване на СРС се явява председателят на съответния окръжен съд или изрично оправомощен от него заместник-председател (чл. 174, ал.1 НПК), а при специални хипотези – председателите или изрично оправомощени от тях заместник-председатели на по-висши по ранг съдилища (чл.172, ал.5-6 НПК).

§2. Актове на компетентните органи

Сочи се, че всички действия по разследването се провеждат, ако съответните държавни органи констатираат основания за това. Преценката за необходимостта от предприемане на действието, респ. констатацията за наличието на визираните в закона предпоставки, се обективира в съответните държавновластнически актове.

Затова акцент се поставя на обсъждането на основанията за извършване на действията по разследването под контрола на съда (пункт първи), за етапите при извършването на тези действия (пункт втори) и за фактическия състав на осъществяване на съдебния контрол (пункт трети).

Разглеждат се основанията за извършване на явните принудителни и тайните действия по разследването (процесуалните предпоставки). Поделят се на фактически и юридически. Първите са определени като изискуеми от закона предпоставки, наличието на които трябва да е констатирано по делото, но които са пределно общо, а не конкретно формулирани. Поддържа се, че установяването им е предмет на логическа дейност: анализ на събраните до момента данни и доказателства и преценка обуславят ли те необходимостта от провеждане на следственото действие. Юридическите основания за

провеждане на следствени действия са: процесуалната регламентация, реда за извършването им; правомощията на съответните държавни процесуални органи да ги поискат, да ги разрешат (респ. да одобрят протокола за тях), да ги извършат; лицата, по отношение на които тези действия могат да се извършат. Законът изброява тези основания *numerus clausus* и ги дефинира точно. Провежда се съпоставка между двата вида основания и се привеждат конкретни примери.

Обсъждат се етапите и фактическият състав на процедурата по осъществяване на съдебния контрол (параграф 2, пункт 2 и 3). Поддържа се, че реализацията на правомощията на държавните процесуални органи се изразява чрез съвкупност от два иманентно свързани акта: единият – на органа на досъдебното производство, а другият – на съда.

Изследват се актовете на органите на досъдебното производство (пункт 4) и на съда (пункт 5). Обект на обсъждане е:

- тяхната взаимовръзка (изразяваща се в това, че съдебната намеса на досъдебното производство не е служебна, поради което актът на досъдебния орган има сезираща функция; и в това, че съдът се произнася само в рамките на искането, което е отправено до него);

- техните характеристики (писмена форма, задължителна мотивираност);

- разликата в юридическата им сила;

- необходимостта от представяне на всички материали по делото на вниманието на съда.

Обсъжда се наименованието на акта, с който се сезира съда при предварителния, текущия и последващия контрол, като се сочи, че макар уредбата в НПК да има известни слабости, съмнение не възниква, че това във всеки случай се осъществява с искане.

Сочи се, че при предварителния (чл. 146, ал.3 НПК, чл. 158, ал. 3 НПК, ал. 161, ал. 1 НПК, чл. 164, ал.1 НПК, чл. 165, ал.2 НПК, чл. 174, ал.1 НПК) и последващия (чл. 158, ал. 4 НПК, чл. 161, ал.2 НПК, 164, ал.

3 НПК) контрол, съдът се произнася с определение, а при текущия (чл. 222 и чл. 223 НПК) се съставя протокол за проведения разпит по реда на чл. 311 НПК.

Частта от изложението, касаеща конкретно акта на съда, засяга съществените въпроси за преценката за допустимост и основателност на искането. От гледна точка на проведеното деление на процесуалните предпоставки за извършване на действието на фактически и юридически, допустимостта предполага положителна преценка за изпълнение на юридическите основания, докато основателността – на фактическите.

§3. Последници на постановения акт, с който се дава съдебна санкция

Аргументира се тезата, че липсва обвързаност за съда по същество с правната преценка на съда в досъдебното производство за законосъобразността на действието (пункт първи). Изследва се и се доказва правилността на това схващане, погледнато през ъглите на предварителния, на текущия и на последващия контрол. Подчертава се, че преценката на съда по същество за законосъобразността на проведените на досъдебното производство действия по разследването не представлява ревизия на упражнената съдебна санкция, а самостоятелна и независима правна преценка, въз основа на обстоятелствата, които съдът по същество е установил, на база на доказателствената съвкупност, която сам е събрал и проверил.

Обсъжда се уредбата на производствата като едноинстанционни (пункт втори). Посочва се, че определенията на съда в досъдебното производство по повод на действията по разследването са извън каквато и да било ревизия от по-горен съд, включително и чрез извънреден способ по реда на Глава тридесет и трета от НПК (арг. чл.419, ал. 1 НПК).

Изследва се възможно ли е упражняването на съдебен контрол да представлява основание за отвод на съда (пункт трети). Поддържа се, че доколкото няма абсолютно основание (чл. 29, ал.1 НПК), резон отвода може да има само на относително основание по правилото на чл. 29, ал.2 НПК: ако са налице други обстоятелства, разкриващи член на състава на съда по същество като предубеден или заинтересован пряко или косвено от изхода на делото.

Глава трета: Предварителен съдебен контрол

§1. Общи положения

Глава трета разглежда предварителния съдебен контрол върху действията по разследването. Обсъждат се неговите характеристики и се анализират особеностите на съдебната дейност в хипотезите на действията по разследването спрямо които може да се реализира.

Застъпва се, че санкцията се изразява в преценка на законността на намесата в съответните права: когато необходимостта от нея е обоснована от наличните по делото материали, тя ще бъде законна. Затова се поддържа, че съдът има задължение да провери дали искането за извършване на действията по разследването е подкрепено с обективни факти, които да изпълват съответните юридически и фактически изисквания на закона, и да се убеди, че чрез този способ могат да се съберат доказателства, относими към предмета на конкретното наказателно производство. В хипотезите на предварителен контрол наличието на съдебен акт, разрешаващ извършването на действието, е въздигнато в *condition sine qua non*, за да се приеме, че събирането на доказателства е законно и че самите доказателства са допустими.

От гледна точка на проведеното в Глава първа деление на коментираните в труда действия по разследването на явни принудителни и тайни, се посочва, че предварителният съдебен контрол се осъществява в две хипотези:

- С разрешение на съда при извършване на принудителни действия по разследването: освидетелстване (чл.158, ал.3 НПК), претърсване, изземване (чл.161, ал.1 НПК) и обиск (чл.164, ал.1 НПК), когато не са неотложни; изземване на доставена кореспонденция (чл. 165, ал.2 НПК); вземане на образци за сравнително изследване (чл.146, ал.3 НПК) (параграф втори).

- С разрешение на съда при извършване на действия по разследването без знанието на лицето – задържане и изземване на недоставена кореспонденция (чл.165, ал.3 НПК) и използване на специални разузнавателни средства (чл.174, ал.1-6 НПК) (параграф трети).

§2. Последващ съдебен контрол върху принудителните действия по разследването

Поставените за разглеждане способности за доказване в Глава трета, четвърта и пета са анализирани съобразно посочения по-долу алгоритъм, който – с оглед избягване на повторение – се посочва еднократно:

В Глава трета, параграф втори и Глава пета, параграф втори се очертава обща характеристика на всеки способ, разглеждан в посочените части на изложението. Глава четвърта обсъжда последващия съдебен контрол, а всички хипотези, в които той се осъществява всъщност са относно действия по разследването, същността на които вече е обсъдена в Глава първа. Затова повторно посочване на обща характеристика не се извежда и в тази част на изложението.

„Общата характеристика на способа“ обсъжда същността, процесуалната му цел и обектът, спрямо който се реализира. Способите за доказване са обект на анализ от криминалистиката и наказателно-процесуалната наука. Тематичния обхват на разработката не предполага изследване на методиката и тактиката за осъществяване на конкретните

действия по разследването, а се фокусира единствено върху тяхната наказателнопроцесуална характеристика.

Анализират се процесуалните основания за извършване на действието, като същите се разделят на юридически и фактически. Детайлно се разглежда конкретната процесуална уредба на отделните способности и се очертава какво подлежи на преценка в производството пред съда.

Спецификите на всеки способ добре проличават при съпоставка с друг. Отграничаването позволява ясно да се очертае образът на всяко действие. Безспорно това спомага за по-доброто им теоретично изясняване, но – с оглед темата на разработката – чрез съпоставителния анализ всъщност се извеждат спецификите в съдебния контрол.

Поддържа се, че това е от съществено значение, защото при предприемане на действие по разследването, осъществявано под контрола на съда, съответният държавен процесуален орган (прокурорът, когато иска съдебна санкция, и съдът, когато я упражнява) ще търси да установи наличието на съответстващите на отделния способ юридически и фактически предпоставки.

Затова при способности, при които е възможно в практиката да се стигне до „смесване“, чрез съпоставителен анализ с друг/и способ/и още по-ясно се извеждат и в самостоятелна част от текста се обсъждат „особеностите на съдебния контрол“.

Последователно в шест самостоятелни пункта се разглеждат принудителните действия по разследването, провеждани с разрешение на съда: освидетелстване (чл.158, ал.3 НПК), претърсване, изземване (чл.161, ал.1 НПК) и обиск (чл.164, ал.1 НПК), когато не са неотложни; изземване на доставена кореспонденция (чл. 165, ал.2 НПК); вземане на образци за сравнително изследване (чл.146, ал.3 НПК).

§3.Предварителен съдебен контрол върху тайните действия по разследването

С разрешение на съда при извършване на действия по разследването без знанието на лицето се осъществяват задържане и изземване на недоставена кореспонденция (чл.165, ал.3 НПК) и използване на специални разузнавателни средства (чл.174, ал.1-6 НПК). Те се разглеждат в два самостоятелни пункта по посочения по-горе алгоритъм.

Глава четвърта: Последващ съдебен контрол

§1. Общи положения

Като последващ се определя съдебният контрол, осъществяван след неотложно извършване на принудителни и тайни действия по разследването. За разлика от вече разгледаните хипотези, при които съдът се произнася преди предприемане на действието, тук санкцията се получава след като то е процесуален факт. Като изключение от правилото на предхождащата съдебна санкция, тази процедура се разглежда като даваща широки правомощия на досъдебните органи: не просто да преценят доказателствената необходимост от провеждане на определено действие, но и да решат дали обстоятелствата са неотложни, т.е. дали да дерогират предварителния съдебен контрол.

Когато се произнася в хипотеза на последващо одобрение, съдът извършва проверка на законността на вече реализираната намеса в правата, резултатът от която е обективиран в протокола, чието одобряване се иска. Затова се застъпва, че съдът ще констатира легитимност на намесата, само ако тя е била обоснована от събраното по делото към момента на предприемане на действието.

Съдът не проверява дали съдържащата се в протокола информация отразява вярно действително извършеното. Съдът не събира

доказателства. Преценката за формалната законосъобразност на действието се свежда до извод дали то е извършено при предписаните в НПК предпоставки (обсъжданите юридически и фактически основания) и дали при извършването му са спазени правилата на закона (т.е. реда за извършване на действието). Едно обстоятелство е налице във всички случаи – изискването действието да е било неотложно. НПК залага общи критерии кога е налице неотложност: когато извършването на действието е единствена възможност за събиране и запазване на доказателствата. Друго изискване, което следва винаги да се спазва, е изискването протоколът да се внесе в съда преди изтичане на 24 часа от приключването на действието.

Коментират се процесуалните последици при неодобряване на протокола и съдбата на „загубените“ доказателства. Изяснява се неодобряването на протокола влече ли абсолютна процесуална негодност, ако той е и първо действие по разследването, с което започва досъдебното производство (чл.212, ал.2 НПК) или първо действие по разследването срещу лицето, с което то се привлича в процесуалното качество на обвиняем (чл.219, ал.2 НПК).

Съдебния контрол при всеки от способите се изследва съобразно изведения по-горе алгоритъм, като се обсъждат фактическите и юридическите основания за одобряване на протокола.

§2. Последващ съдебен контрол върху принудителните действия по разследването

Последващият съдебен контрол се осъществява върху принудителни действия, извършени в условията на неотложност. Това са: освидетелстване (чл.158, ал.4 НПК), претърсване, изземване (чл.161, ал.2 НПК) и обиск (чл.164 ал.3 НПК). Те са обект на самостоятелно обсъждане в четири отделни пункта.

§3. Последващ съдебен контрол върху тайните способности за доказване

Последващ съдебен контрол се осъществява и спрямо действия, извършени в условията на неотложност без знанието на засегнатото лице. Според актуалната редакция на НПК такова действие е разследването чрез служител под прикритие в условията на неотложност по разпореждане на наблюдаващия прокурор с последващо разрешение (чл.173, ал.4 НПК).

Глава пета: Текущ съдебен контрол

§1. Общи положения

Във връзка с действията по разследването се осъществява и текущ съдебен контрол, наречен така заради обстоятелството, че се осъществява по време на извършване на действието - разпит на свидетел (чл.223 НПК) и на обвиняем (чл.222 НПК) пред съдия.

Изяснява се, че това е форма на съдебен контрол, която има двояко значение: цели закрепване на събрани на досъдебната фаза гласни доказателствени средства, които да могат да се ползват от съда по същество, но е и проявление на принципа на справедлив съдебен процес, защото възпроизведените с него доказателства са събрани в условията на състезателност.

Поставя се на обсъждане практиката на ЕСПЧ, изискваща при разпит пред съдия на един от двама или повече обвиняеми, да бъде осигурена възможност за присъствието и на останалите.

Изяснява се въпросът може ли да бъде проведен разпит на свидетел пред съдия, ако по делото към този процесуален момент няма привлечен обвиняем, и с каква доказателствена сила ще бъде този разпит в случай, че в последствие се привлече лице в това качество.

Анализира се смисъла на думите на закона „делото не се предоставя на съдията”. Обсъжда се редът за провеждане на действието и ролята на съдията в него.

§2. Текущ съдебен контрол върху разпита в досъдебното производство

Текущият съдебен контрол се осъществява в две хипотези в зависимост от процесуалното качество на лицето, чийто показания се снемат. В два самостоятелни пункта се разглежда разпита на обвиняем пред съдия (чл.222 НПК) и разпита на свидетел пред съдия (чл.223 НПК).

Съдебния контрол се изследва съобразно изведения по-горе алгоритъм, като се обсъжда общата характеристика на способа, фактическите и юридическите основания за провеждането му и особеностите на съдебния контрол.

Заключение

Заключителната част на дисертационният труд представлява изложено в резюме обобщение на ключовите тези, до които научните търсения в разработката достигат.

Без да отрича, а напротив, като утвърждава основния постулат на българския наказателен процес за централното място на съдебното производство, дисертационният труд защитава гледището, че подготвителния характер на досъдебната фаза не я превръща във второстепенна и по-малко значима, а показва, че тя именно е призвана да осигури правилното и законосъобразно провеждане и приключване на съдебната фаза.

Изхождайки от обстоятелството, че явните принудителни и тайните способности за доказване са форми за ограничаване на конституционните

права на гражданите, обосновано се заключава, че важен момент за обезпечаване тяхната легитимност, е осъществяването на надлежен съдебен контрол в предвидените от закона случаи.

В правната литература за първи път съдебният контрол върху действията по разследването е погледнат цялостно и систематично. Въз основа на обосноваването тези са отправени предложения за развитие на законодателството и за подобряване на прокурорско-следствената и съдебната практика.

IV. НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни приноси

Съдебният контрол не е бил предмет на самостоятелно научно изследване. Съществуващите трудове разглеждат въпроса само като част от по-обща тема, поради което той е обсъждан от различни ъгли, но не цялостно. Научната литература в държавите членки на ЕС, добрите практики от които са повлияли на реформата на българския Наказателно-процесуален кодекс, не може да отговори на проблемите, които възникват при тълкуването и прилагането на законодателството у нас. Научната новост на дисертационния труд се корени именно в обстоятелството, че в българската наказателнопроцесуална литература въпросите на съдебния контрол са обект на изчерпателен анализ за първи път.

В дисертационния труд е предложен системен анализ на съдебните правомощия върху действията по разследването в досъдебното производство. По-важните приносни моменти в труда са следните:

1. Способите за доказване са разгледани през битието им на форма на ограничаване на права, а съдебният контрол на досъдебното производство върху тях – като проявление на правото на достъп до съд.

2. Систематизирани и анализирани са редица становища относно същността на правораздаването. Чрез съпоставителен анализ с централната фаза на наказателния процес са изведени характеристиките на дейността на съда в досъдебното производство и е аргументирана тезата за неправораздавателния ѝ характер.

3. Обсъдени са особеностите на предварителния, текущия и последващия съдебен контрол през призмата на наказателнопроцесуалните отношения, в рамките на които той се упражнява. Изяснява се кои са участниците в тях (държавните органи), какво е съдържанието им (правомощията) и при наличието на какви предпоставки тези правоотношения биха се развили (юридическите и фактическите основания).

4. Изследвани са особеностите на съдебния контрол при отделните действия по разследването, с което се цели подобряването на процесуалната практика по наказателни дела с методите на научната работа.

5. Предложени са някои тези, отличаващи се от досега възприетото по отношение на част от действията по разследването.

5.1. Относно образците за сравнително изследване (чл. 146, ал.3 НПК) е застъпено, че искане до съда за разрешение за принудително изземване може да отправи не само прокурорът (каквото е доминиращото схващане), но и разследващият орган, ако той е назначил експертизата.

5.2. Същевременно образците за сравнително изследване освен като сравнителен материал за идентификационна експертиза са погледнати през качествено различен ъгъл. Застъпено е, че при определени условия отказът да се предоставят – дори след разрешение на съда за принудителното им изземване – представлява упражняване на правото на лицето, от което се изискват, да не се самоуличава.

5.3. Като приносен момент може да се изтъкне детайлния анализ на изземването на кореспонденция. Изяснява се същността на понятието „кореспонденция“. Основана на анализа на легалния термин „недоставена кореспонденция“ (чл. 165, ал.3 НПК) се извежда дефиниция за това що е „доставена кореспонденция“, кога темпорално една кореспонденция променя статуса си от „недоставена“ в „доставена“, как един и същи способ за доказване – изземване, при доставена кореспонденция се явява явен принудителен, а при недоставена – таен.

5.4. Разкрива се същността на задържането на кореспонденция като несамостоятелна дейност, обслужваща изземването, и се защитава, че тя може да се осъществи само по отношение на недоставена кореспонденция.

5.5. Поддържа се, че за недоставената кореспонденция НПК урежда особен случай на неотложност:

- допустим при предварителен съдебен контрол (за разлика от всички други неотложни действия по разследването);
- допустим само за разследване на престъпления по чл. 108а НК и чл. 354а НК;
- допустим само за кореспонденция с веществен, а не и електронен характер.

6. Защитена е тезата, че по дела с двама или повече обвиняеми разпит на един от тях следва да бъде проведен в присъствие на другия или другите, за да може протоколът да се ползва с процесуалната стойност, която чл. 279 НПК му придава. Същевременно се поддържа, че по такива дела е допустимо разпит на един обвиняем да бъде проведен в отсъствие на другия или другите, ако те са редовно призовани, не сочат уважителни причини за неявяването си и по

отношение на тях производството не се провежда по реда на чл. 206 вр. чл. 269, ал.3, т.1, 2 и 4 НПК.

7. Обосновава се необходимостта от подобряване на законодателството в посочените по-долу аспекти. Критиките към действащи правни норми и идеите за доразвиване на нормативната база да подкрепени с многобройни аргументи. Предлагат се конкретни промени на закона, с което тезите, изложени в дисертационния труд, придобиват завършен вид. С приемането на предложенията или най-малкото с откриването на дебата по обсъдените теми, би се отговорило на нуждата от прекрояване на закона според европейските стандарти в защитата на правата на гражданите.

Научно-приложни приноси

За преодоляване на някои недостатъци на нормативната уредба са отправени няколко конкретни предложения *de lege ferenda*. Те могат да бъдат резюмирани така:

1. Необходимо е при последващи изменения на процесуалния закон текстовете да се уеднаквят, като когато единствено легитимиран да отправи искане до съда за упражняване на съдебен контрол е прокурорът, а не и разследващия орган, в съответните разпоредби думата „прокурорът“ да се замени с израза „наблюдаващият прокурор“ (чл. 158, ал.3 и ал.4 НПК; чл. 161, ал.1 НПК; чл. 165, ал.2 НПК), а там където посочване изобщо липсва и компетентен е само наблюдаващият прокурор, а не и разследващият орган – споменатият израз да се добави (чл. 164 НПК).

2. Регламентацията на изземването на образци за сравнително изследване следва да се допълни, като в чл. 146, ал.3 НПК изрично се посочи че компетентен да сезира съда е органът, който назначава експертизата.

3. За избягване на различни тълкувания относно това кой съд е компетентен да упражни съдебен контрол е предложено всички текстове

да се уеднаквят, като се употреби „съдия от съответния първоинстанционен съд“ (с изключение на хипотезата на СРС).

4. Обосновано е, че за обезпечаване изпълнението на реална контролна дейност, в текстовете, уреждащи предварителния и последващия съдебен контрол, трябва да се посочи, че в съда задължително наред с искането се внася и делото.

5. С оглед постигане на срочност на разследването следва да се въведе законово задължение за произнасяне на съда по искане за упражняване на съдебен контрол в 24-часов срок от постъпване на искането в съда.

6. По отношение на освидетелстването се защитава тезата, че е необходимо НПК изрично да посочи, че отказът действието да се проведе със съгласие на лицето, трябва да се обективира в писмена форма.

7. Намира се за необходимо НПК да се измени като се предвиди процесуална санкция – глоба, за отказа да се дадат образци за сравнително изследване след разрешаване на принудителното им изземване по реда на чл. 146, ал. 3 НПК от лица, непопадащи в хипотезата на чл. 119 НПК и за обстоятелства извън тези по чл. 121, ал.1 НПК.

8. Процесуалният закон трябва да се измени и в частта, регулираща задържането и изземването в неотложност на недоставена електронна кореспонденция. Обосновава се, че приложното поле на обхвата на чл. 165, ал.3 НПК трябва да се разшири и да включва и електронна кореспонденция.

9. За да се избегне неяснотата приложимо ли е задържането на недоставена кореспонденция освен за разследване и за разкриване и предотвратяване на престъпленията по чл. 108а и чл. 354а НК (сравн. чл. 165, ал. 1 и ал. 3 НПК) е обосновано, че е необходимо НПК да се измени като изрично се предвиди тази възможност.

V. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ

В рамките на периода на обучението в докторантура авторът е взел участие в десет **национални научни форума (конференции и кръгли маси)**. Пет от разработените доклади са посветени на теми, свързани с **дисертационния труд**.

1. **Някои въпроси на задържането и изземването на кореспонденция в досъдебното производство** // Сборник с доклади от IX национална конференция на докторантите и постдокторантите в областта на правните науки, БАН, ИДП, София, 2020, ISSN 2603-3011, с.315-324
2. **Някои аспекти на съдебния контрол върху изземването на образци за сравнително изследване в досъдебната фаза** // 30 години ЮФ на УНСС – приемник на вековна традиция в развитието на правната наука и практика, ИК УНСС, София, 2021, ISBN 978-619-232-651-7, с.696-705
3. **Особени случай на съдебен контрол в досъдебното производство** // Сборник с доклади от XII Национална конференция на докторантите, постдокторантите и младите учени в областта на правните науки – *предстоящ печат*
4. **Способите за доказване като форми за ограничаване на конституционни права** // Правото като изкуство за доброто и справедливото, ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна, 2021, бр. 18 (извънреден), ISSN 1313-7514, с. 190-196²
5. **Разпит на обвиняем пред съдия в досъдебното производство** // Сборник с доклади от XIV Национална конференция на докторантите, постдокторантите и младите учени в областта на правните науки – *предстоящ печат*

Необходимостта от изследване на темата на дисертационния труд в дълбочина, е предпоставила разширяване на кръга от разработвани въпроси, поради което участие е взето и в научни форуми с доклади на теми, които са косвено свързани с дисертационния труд.

1. **Наказателноправна защита на търговската тайна (Материалноправни и процесуалноправни аспекти)** // Правото и

² Достъпен на <https://ejournal.vfu.bg/bg/law.htm>

бизнесът в съвременното общество, Изд. „Наука и икономика“, ИУ Варна, Варна, 2020г., ISSN 2738-7488, с. 303-310³;

2. **Ускоряване на досъдебното производство // 100 години УНСС – 100 години право в УНСС. Том Втори – Актуални проблеми на публичното и наказателното право. Актуални проблеми на историческите, икономическите и социалните науки, ИК - УНСС, София, 2021г., ISSN 978-619-232-438-4, с. 292-299;**
3. **Приобщаването и пазенето на веществените доказателства в досъдебното производство през призмата на практиката на Европейския съд по правата на човека // Сборник с доклади от X национална конференция на докторантите и постдокторантите в областта на правните науки, БАН, ИДП, София, 2021, ISSN 2603-3011, с.388-397**
4. **Преглед на съдебната практика на националните съдилища по въпроса за връщането на веществените доказателства в досъдебното производство // Научен алманах на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“, кн. 39, Серия Юридически науки и обществена сигурност, ВСУ, Варна, 2021, ISSN 1313-7263, с. 152-158**
5. **Сроковете за съхранение на лични данни, обработвани в Министерството на вътрешните работи във връзка с провеждане на наказателно производство по реда на наказателно-процесуалния кодекс и на проверки за наличие на данни за престъпления от общ характер // Защита на личните данни и дигитализацията-предизвикателства и перспективи, Изд. „Наука и икономика“, ИУ Варна, Варна, 2021г., ISSN 978-954-21-1002-3, с. 163-171⁴;**

³ Индексиран в RePEc (<https://econpapers.repec.org/article/vrapr2012/>)

Достъпен на <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2020/Pravo-biznes-savremenno-obshtestvo-2020.pdf&ved=2ahUKEwjXkr2j4PGHAXySfEDHUrBMO4QFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw2BIxАНBK7uLmTGnj78yt07>

⁴ Индексиран в RePEc (<https://logec.repec.org/scripts/seriesstat.pf?item=repec:vra:pr2112/>)

Достъпен на <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ue-varna.bg/uploads/filemanager/303/publishing-complex/2021/Zashtita-lichni-danni-digitalizacia-2021.pdf&ved=2ahUKEwi8zr654vGHAXXqRvEDHVoZKDCQFnoECBgQAQ&usg=AOvVaw3OIDyUAKJASIAPIAqyOwW>